

Türkçe Baskıya Önsöz

1980'lerden, ama özellikle 1990'dan bu yana, yaşadığımız dünyada oluşan siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin ve dönüşümlerin ortaya çıkardığı en önemli değişim noktalarından biri kültürel kimlik temelli talepler ve çatışmalar olmuştur. 1980'lere damgasını vuran *post-modernizasyon* süreci içinde; 1990'lı yıllardan bugüne giderek ivmesi artan ve etkileri toplumsal yaşamın her alanında hissedilen *küreselleşme* içinde; 1990'da Sovyetler Birliği'nin dağılması ve hegemonik güçler dengesine dayalı iki kutuplu dünya siyasal sisteminin bitmesiyle ortaya çıkan *Soğuk Savaş sonrası geçiş dönemi* içinde; uluslararası ilişkilerde ve dünya siyasetinde çok ciddi bir kırılma ve dönüşüm yaratan *11 Eylül terörü* ve sonrası, savaşa ve ülke işgallerine indirgenmiş dünya siyaseti içinde; ve 2010'dan bugüne devam eden, bugün krize girmiş ama Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyası içinde büyük bir dönüşüm sürecini başlatmış *Arap Baharı* içinde, *kültürel kimlik temelli* taleplerin ve çatışmaların giderek yaygınlaştığını, engellenemez bir yükseliş eğilimi gösterdiğini, farklı siyasi stratejilerin hareket tarzını ve söylemsel içeriğini belirlediğini, akademik ve kamusal söylemin merkezi tartışma noktası konumuna geldiğini görüyoruz.

1990'da Soğuk Savaş'ın bitimi üzerine "liberal demokrasi-serbest pazar-birey" ilişkisinin ortaya çıkacak evrensel siyasi, ekonomik ve kültürel kodu yaratacağı ve bu anlamda "tarihin sonu dönemine" girdiğimiz önermesini yapan Francis Fukuyama'nın öngörülerinin tam tersine, yaşadığımız son çeyrek asır, kültürel kimlik talepleri ve çatışmaları ekseninde oluşan, giderek güçlenen ve dünya siyasetinin işleyişine damgasını vuran "farklılıkların yaşa-

ma geçirilmesi ve tanınması” mücadelesini içerdi. Bu bağlamda da, dinsel, etnik, kültürel, cinsel vb. temellerde ortaya çıkan kültürel kimlik taleplerine ve çatışmalarına gönderim yapmadan yaşadığımız dünyayı anlamamız ve aynı zamanda, bu taleplere ve çatışmalara uzun dönemli kalıcı çözümler bulmadan istikrarlı ve güvenli bir dünya düzeni olasılığından bahsetmemiz artık olanaksızdır. Bugün kültürel kimlik olgusuna, yaşadığımız dünyada, “sistem kurucu ve sistem dönüştürücü bir toplumsal gerçeklik” olarak yaklaşmak gereksinimi içindeyiz. Bir toplumsal gerçeklik olarak kültürel kimlik olgusu ve yarattığı tanınma siyaseti, yaşadığımız dünya içinde, ikincil öneme sahip; etkileri marjinal, siyasi ve ekonomik alanların gölgesinde yaşayan ve bu alanların bir türevi olarak ortaya çıkan ve hareket eden bir oluşum olarak ele alınmaz ve ele alınmamalıdır. Aksine, kültürel kimlik olgusuna ve tanınma siyasetine, sistem kurucu ve sistem dönüştürücü bir toplumsal gerçeklik olarak yaklaşmak, istikrarlı ve güvenli bir dünya düzeni olasılığı için bu olguyu anlamak ve ürettiği siyasete uzun dönemli kalıcı çözüm üretmek gereksinimi içindeyiz.

Türkiye de, bu sürecin dışında kalmadı: Tam da aksine, 1980’lerden bugüne, kültürel kimlik talepleri ve kimlik siyaseti, siyasi, ekonomik, kültürel ve bireysel alanın; toplumsal ve günlük yaşam *ilişkilerinin* ve dış politikanın, *anayasanın, hukukun, ahlakın, etik kodların* temel unsurları haline gelmişlerdir. Dahası, Türkiye, gerek “İslami kimliğin yeniden canlanması” gerek “Kürt sorunu” temelinde, kültürel kimlik taleplerini çalışmanın önemli deneyim alanlarından, çalışma laboratuvarlarından biri oldu. Türkiye’yi son on üç yıldır yöneten ve yönetmeye de büyük ihtimalle devam edecek olan AKP, İslami kimliğin yeniden canlanışının tepe noktasını oluştururken ve bu bağlamda, siyasi, ekonomik ve kültürel İslam çalışmaları için çok önemli bir gönderim noktası konumuna gelirken; son iki yıldır süren ve Kürt sorununa siyasi ve demokratik çözüm amaçlayan “Çözüm Süreci” de, etnik kimlik temelli çatışma çözümü ve uzlaşma çalışmaları için önemli bir örnek oluşturdu. Bununla birlikte, Türkiye’de de, diğer ülkelerde olduğu gibi, kimlik talepleri ve siyaseti hâlâ çözüm bekliyor.

Yaşadığımız dünya küreselleşiyor, toplumlar çoğullaşiyor: Tek bir kimliğin, tek bir merkezin, tek bir siyasetin, tek bir gücün, tek bir bakışın olmadığı bir zaman diliminde yaşıyoruz. Dünyamız küreselleşirken, karşılaştığı riskler ve belirsizlikler de artıyor. Küreselleşmeyle belirsizlik el ele gidiyor. Kültürel kimlik taleplerinin: (i) Taşdığı farklılık ve çok boyutluluk; (ii) hem çoğulculuğa, hem de mikro milliyetçiliğe eklenilebilecek nitelik ve (iii) bu

nedene, ahlaki ve etik düzeylerde, hem birlikte yaşama kültürü, hem de ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve İslamofobi tarafından seslendirilme olasılığı, belirsizlik olgusunu kritik bir konuma getirmektedir. Çok kültürlü toplumsal yapı ve bu yapıdan çıkan hak talepleri bugünün küreselleşen dünyasının toplumsal bir gerçekliğidir. Ama, bu taleplere nasıl yanıt vereceğiz; çeşitliliği nasıl yöneteceğiz; farklılıklara, ötekine saygı gösterirken, dayanışma ve birlikte yaşamı nasıl kuracağız; farklılıkla eşitlik arasında nasıl bir denge oluşturacağız?: Tüm bu soru(n)lar, bugün toplum yönetiminin yerel, ulusal, bölgesel ve küresel eksenlerde yanıt vermesi gereken temel soruları. Bu soru(n)lara yanıt vermeden, adil, demokratik ve iyi bir yönetim saptamak mümkün değil. Batı’da çok kültürlülüğün krizi, yabancı düşmanlığı ve İslamofobi; ve dünyada artan dinsel ve etnik dogma, milliyetçilik, nefret söylemi: Tüm bu sorunlar da, işimizin ne kadar zor olduğunu gösteriyor.

Elinizdeki çalışma, bu soru(n)ları uzun zamandır kuramsal ve karşılaştırmalı örneklerle çalışan ve bu bağlamda, çok önemli bir örnek olan Kanada ve Quebec sorunu uzmanı olan Alain-G. Gagnon’un bu alandaki referans niteliğindeki çalışmasıdır. Gagnon, ufuk açıcı, öğretici, bugünü ve geleceği anlamada çok önemli ipuçlarını ve açılımları içeren çalışmasında, kültürel kimlik alanının çok önemli bir boyutu olan “azınlıklar” ve “azınlık ulusları”na odaklanıyor. Çalışma, azınlıkların ve azınlık uluslarının anlaşılması ve yönetimi sorusuna sadece kavramsal ve felsefi tartışmayla değil, aynı zamanda, çok değerli karşılaştırmalı analizleri de içeren bir perspektiften yaklaşıyor.

Türkiye’de yaptığımız çalışmalar ve tartışmalar için de ufuk açıcı nitelikteki bu çalışmayı okuyalım, tartışalım. Bu vesileyle, bu değerli kitabın yazarı, 1980 ortalarında başladığım doktora çalışmalarından beri tanıdığım Alain-G. Gagnon’a ve çalışmayı Türkçeye çevirerek önemli bir iş yapmış meşlektaşım Ersin Erkan’a teşekkür ederim.

E. FUAT KEYMAN
İstanbul, 2014

Önsöz

Profesör Alain-G. Gagnon, otuz yılı aşkın süredir federal devletler içeri-
sindeki azınlık uluslar üzerine çalışma yürütmektedir. Gagnon; Québec,
İskoçya ve Katalonya gibi federal devletler içinde yer alan ulusal azınlıklar
üzerine çalışan en saygın ve önde gelen otoritelerden biridir. Québécois olan
Gagnon, siyaset bilimci olarak karşılaştırmalı siyaset üzerine çalışmanın yanı-
sıra, ulusçuluk ve federalizm konusunda üretim yapan bir siyaset kuram-
cisidir. Araştırmaları, öğretmenliği, öğrencilerine desteği ve kamusal faali-
yetleri Québec'teki ve Kanada'nın geri kalanındaki akademik ve kamusal
söylemi ciddi düzeyde şekillendirmektedir. Bununla birlikte karşılaştırmalı
yaklaşımı ve çalışmaları uluslararası düzeyde, özellikle İskoçya ve Katalon-
ya'da, etkili olmuştur.

*Belirsizlikler Çağında Azınlık Uluslar: Ulusal Özgürlük ve Ulusal
Güçlenme İçin Yeni Yollar*, ilk olarak Fransızca yayınlandıktan sonra Gag-
non'un çevirisiyle İngilizce de yayınlanmıştır. Bu önemli ve güncel çalışmanın
esas amacı, azınlık ulusların mensuplarının, diğer uluslarla ve farklı türden
ortaklarla birlikte yaşadıkları federasyonlar içerisinde, kendilerini özgürleş-
tirme ve güçlendirme yolunda çalışabilecekleri yeni yollar önermektir. Bu fe-
derasyonları, kendine özgü bir kavram olarak değerlendirilmesine katkı ver-
mek üzere “çokuluslu federasyonlar” olarak adlandırmaktadır. Savı şudur:
Çağdaş bağlamda, azınlık ulusların mensupları çokuluslu federalizme varan
ve birbirini tamamlayan iki yeni yolu dikkate almalıdır. İlk olarak, müzake-
reler yoluyla federasyonu dönüştürecek araçlarla –dâhil oldukları federasyon

içinde bir kendi kaderini tayin hakkı tarzında– bir ulusal özgürleşme yolunda çalışmalıdır. Böylelikle ulusal özgürlüğün güçlenmesi için uygun şartlar sağlanabilir. İkinci olarak ise ulusal güçlenme için –uluslarının kamusal yaşamında yeni vatandaşlık ve kültürlerarası katılım tarzlarının yardımıyla– kendi kaderini tayin hakkı güçlerini kullanmalıdırlar.

Gagnon, günümüzde bu ikili strateji önerisine sınırlı bir kamusal destek verildiğine işaret etmektedir. Québec, İskoçya ve Katalonya’daki ulusçu partiler bağımsızlığa ve yeni, federal olmayan ulus devletler kurmaya yönelmekte, federalizmi yenileme çabalarına destek vermemektedir. Çünkü bu tür girişimler sıkça başarısızlıkla sonuçlanır; başarılı olduğunda ise bağımsızlık için verilen desteği zayıflatır. Diğer tarafta federalizm yanlısı partiler federal reformdan kaçınır; bunun yerine küresel ekonomide rekabet, harcamaların kısılması ve borçların azaltılması konularına yönelir ki bu politikalar federasyon içindeki farklılıkları homojenleştirmeye ve onları uluslararası ticaret hukukuna tabi kılmaya eğilim gösterir. Federal reformu desteklemezler; zira ya buna karşıdırlar ya da –ister başarısız olsun, ister başarılı– bu tür reformları federasyonun bazı parçalarını bağımsızlığa götürecek riskli bir yol olarak görürler. Bu eğilimlere rağmen, Gagnon son on yıllar içerisinde çokuluslu federalizme doğru bazı adımların atıldığını, siyaset teorisi ve kamusal söylemde çokuluslu federalizmin adil ve istikrarlı bir siyasi birlik modeli olarak değerlendirilmeye başlandığını belirtir. Ancak teoride ve pratikte atılan söz konusu adımların, olgunlaşmış bir çokuluslu federalizmden –yani azınlık ulusların özgürlüğünü tanıyan ve destekleyen federasyon ile kendi kararlarını alabilen azınlık uluslardan– uzak olduklarını savunur. Bu çalışmada ortaya konan iki strateji, bu belirsiz koşullar içerisinde, teoride ve pratikte tam anlamıyla gelişmiş bir çokuluslu federalizme giden yeni yolları araştırmak üzere geliştirilmiştir.

Gagnon, değerlendirme ve tartışma için birçok yeni yol ortaya koyuyor. Ben kısaca üçünden bahsedeceğim. Federasyonları kendisini oluşturan ulusları tanıyıp destekleyecek biçimde dönüştürmek için, federasyonların kendilerini oluşturan unsurların arasında sözleşmeye dayandığı fikrini canlandırmayı önerir. Kanada örneğinde, ülkeyi bir “sözleşme federasyonu” olarak tasavvur eden uzun bir tarih bulunmaktadır. 1867’de eyaletlerin birbirleriyle ve federal hükümet ile gerçekleştirdikleri sözleşmelerle federasyonu oluşturdukları belirtilir ve bu düşünce biçimi, eyaletler arasındaki ve federal hükümet düzeyindeki temel ilişkiler açısından hâlâ belirleyicidir. Gagnon, bir azınlık ulus olarak Québec ile çoğunluk ulus olarak Kanada’nın geri kalan

kısmı arasında benzer bir ortaklık sözleşmesi üzerinde düşünmeyi önerir. Bu, yararlı bir fikir, ancak sorun da burada başlıyor ya da doğuyor. Yani başlangıç noktası olarak iki taraf ya da ortağın olduğu iki ulus formülasyonunun alınması sorun yaratıyor. Bu yaklaşım başlangıçtaki eyaletler arası sözleşme olgusunu ve fikrini geçersiz kıldığı gibi; öncelikle Kanada'nın geri kalanının (ve Québec'in) eyaletler, bölgeler, İlk Uluslar ve azınlık topluluklarından oluşan federal çeşitliliğini yanlış tanımlıyor ve homojenleştiriyor gibi görünmektedir. Bu kaygı, esasında Gagnon'un sunduğu ve savunduğu tarzda bir çokuluslu federalizmin ilkelerinde de mevcuttur: "Sözleşmeye tabi tutulan ve bu sözleşmeden etkilenen bütün unsurların müzakerelerde söz hakkına sahip olması gereklidir." Böylesi temel bir gereklilik söz konusu sözleşmeyi imkânsız kılmaktan ziyade onu meşru kılar. Kanada Yüksek Mahkemesi'nin 1998 yılındaki *Québec'in Ayrılma Referansı*'nda* (*Reference Re Secession of Québec*) belirttiği gibi, sözleşmenin demokrasi açısından ve federal düzeyde meşruiyetinin sağlanması için, katılımcıların öncelikle bu sözleşmenin müzakere edilmesi ve onaylanması için yetki verecekleri tanıma ve temsiliyet biçimlerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bu yaklaşım, azınlık ulusların üyelerinin kendi uluslarına bağlı olduğu gibi federasyon üyelerinin de kendi toplumlarına (eyaletler, azınlık topluluklar, İlk Uluslar vs.) bağlı olduğu farklı bir tür federalizmin temel anlayışını oluşturmaktadır.

Yüksek Mahkeme, ayrıca, sözleşme geleneğinin ruhuna uygun olarak federasyonun bütün katılımcılarının, federasyonda değişiklik yapmak için girişimde bulunabilme hakkının bulunduğunu ve belli koşullar yerine getirildiğinde diğer katılımcıların bunu dinleme ve müzakerelere girme yükümlülükleri olduğunu öne sürmüştür. Bu hak ve beraberinde gelen sorumluluk, Mahkeme'nin federal anayasayı, üyelerin zaman içerisinde şiddet içermeyen müzakereler ve uzlaşma yoluyla, birlik içerisinde süregelen farklılıkları uzlaştırabilen yasaların bütüncül bir sistemi olarak değerlendiren görüşüne dayanır. Bu, Gagnon'un önerdiği federalizme oldukça paralel bir anlayıştır. Ayrıca, kendine özgü (*sui generis*) olmakla birlikte, İlk Uluslar ve Kraliyet arasındaki antlaşmaya dayalı federalizm geleneğini, sözleşme federalizmi geleneğine benzer görmektedir.

(*) Québec'in 1980 ve 1995 yıllarında düzenlediği iki egemenlik referandumunun ardından Kanada federal hükümeti, Québec'in Kanada'dan ayrılmasının Kanada anayasası ve uluslararası hukuk açısından yorumlanması ve Québec'in tek taraflı olarak Kanada'dan ayrılma hakkına sahip olup olmadığının değerlendirilmesi için Kanada Yüksek Mahkemesi'ne başvurmuştur. Yüksek Mahkeme'nin Québec'in ayrılması konusuna farklı ve derinlikli değerlendirmelerini içeren "Québec'in Ayrılma Referansı"na bu çalışmada sıkça atıfta bulunmaktadır – ç.n.

Bunun yanı sıra Gagnon, azınlık ulusların üyelerinin, uluslararası hukukun tanıdığı kendi kaderini tayin haklarını federalizm içinde kendilerini güçlendirme ve pozitif otonomi yöntemi olarak sonuna kadar kullanmalarını önermektedir. Önermiş olduğu yollardan bir diğeri ise, yeni vatandaşlık rejimleri ve genişletilmiş kültürlerarası diyalog biçimleri ile dinî, kültürel ve dilsel açıdan farklı vatandaşlar arasında işbirliği aracılığıyla kendi uluslarının kamusal yaşamına katılmaları için bireyleri ve toplulukları güçlendirmektir. Bu faaliyetlerin bir kısmı azınlık ulus hükümetleri, bölgesel ve yerel yönetimler tarafından teşvik edilmektedir. Diğer yandaysa çevre, yerel düzeyde gıda temini, yerli-göçmen ortaklıkları ile günlük yaşamda ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı, dinî azınlıklara ve göçmenlere karşı yapılan ayrımcılıkla mücadele gibi konularda faaliyet gösteren kendiliğinden organize olmuş toplum temelli örgütlenmeler ve kamu yararı etrafında örgütlenmiş diğer kooperatifler ve ağlar yer alır. Artık etkin olmayan İspanya'daki halk meclisleri de bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu toplum temelli örgütlenmelerin oluşturduğu sivil toplum ağları ve taban örgütlenmesine dayalı federalizm, Québec, İskoçya, Katalonya ve bunların üyesi oldukları federasyonların hızla yayılan özelliklerindedir.

Québec'in Ayrılma Referansı'nın nadiren tartışılan bir bölümünde Yüksek Mahkeme, Québec halkının ve Kanada'da yaşayan diğer bütün halkların kendi kaderini tayin haklarını tamamen kullanmaya hakkı olduğunu ve Kanada'nın anayasal sistem içerisinde bunu tanıma ve destekleme sorumluluğunun olduğunu söyleyerek alışagelmış olan yorumun dışına çıkmıştır. Böylece, halkları güçlendirmenin bu yolu, yenilenmiş bir federalizme giden yolu da desteklemektedir. Yerli halklar da kendi kendini güçlendirmede yol almışlardır, uzun bir mücadele sonunda kendi kaderini tayin hakkı Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi'nde (2007) tanıandı. Bu Bildiri Kanada tarafından 2010 yılında onaylandı, böylelikle tüm dünyada çokuluslu federalizmin gelişmesine katkı sağlandı.

Gagnon'un önerdiği bir başka yol da birden çok ulustan oluşan federasyonlar içinde çeşitliliğe dayalı çokuluslu bir "federal kültür" geliştirmektir. Bu nokta son derece önemlidir, zira gördüğümüz üzere karşılaşılan başlıca çıkmaz ya da güçlük, egemen tarafların bu tip bir federalizmin normlarını görmezden gelmeleridir. Gagnon, insanların birbirleriyle ilişki kurmalarında belirleyici olacak ve eğer uygulanırsa sonunda ortak bir federal kültürü ortaya çıkaracak bir dizi ilke, norm, uygulama ve yöntemin üzerinde durur. İlimlilik, onur ve misafirperverlik ilkelerine dayanan ve bunun sonucunda ortaya

çıkan olumlu ve resmî olmayan federal ilişkiler, sağlıklı ve resmî federal ilişkilerin zeminini oluşturacaktır.¹ Araştırmalarında, öğretim yaşamında ve kamusal etkinliklerinde bu tür bir federal kültürü teşvik etmeye Alain Gagnon'dan daha fazla çabalayan birini tanımıyorum.

JAMES TULLY
Siyaset Bilimi ve Felsefe Profesörü,
Victoria Üniversitesi

¹ Gagnon, çokuluslu federalizme giden yeni yolları şu eserinde daha etraflıca tartışmaktadır: Alain-G. Gagnon, "Empowerment through Different Means: Regionalism, Nationalism, and Federalism", *The Trudeau Foundation Papers*, 4, 1, 2012, s. 56-87.